

ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΤΑΘΑΚΗ

Η κρίση του 1929 αποτελεί, αναμφίβολα, τη μεγαλύτερη οικονομική κρίση του 20ού αιώνα. Επρόκειτο για διεθνή κρίση, κρίση της παγκόσμιας οικονομίας που οδήγησε στον Β Παγκόσμιο Πόλεμο. Η κρίση ξεκίνησε και τότε, όπως και σήμερα, στη Νοτιοανατολική Ασία και συνεχίστηκε στη Λατινική Αμερική, πριν εκδηλωθεί στο επίκεντρό της, τις ΗΠΑ.

Η ένταση και η έκταση της κρίσης πουθενά δεν πήρε τόσο μεγάλες διαστάσεις όσο στην ίδια την αμερικανική οικονομία. Η κρίση οδήγησε στην δραστηκή αναδιάρθρωση της ίδιας της αμερικανικής κοινωνίας με το Νιου Ντηλ, που επεκλομήθηκε από το 1933 μέχρι το 1937, και το οποίο άλλαξε ριζικά τις οικονομικές και κοινωνικές δομές της αμερικανικής οικονομίας.

Η κρίση του 1929 αφορά φυσικά την περίφημη «Μαύρη Τρίτη»,¹ την 29η Οκτωβρίου, όταν το Χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης κατέρρευσε. Μέσα σε μία εβδομάδα χάθηκαν 30 δισεκατομμύρια δολάρια, ποσό που τότε ήταν κατά 10 φορές μεγαλύτερο από τον ασθενικό ομοσπονδιακό προϋπολογισμό των ΗΠΑ, ενώ σε πραγματικά μεγέθη αντιπροσώπευε σχεδόν το ένα τρίτο του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος των ΗΠΑ.

Το 1930, και αφού προηγουμένως το Χρηματιστήριο είχε ανακάμψει στα επίπεδα των αρχών του 1929, επεκλομήθηκε μέχρι το 1933 η μεγαλύτερη

Ο Γιώργος Σταθάκης διδάσκει οικονομικά στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Το κείμενο είναι επεξεργασμένη μορφή ανακοίνωσης που στην ημερίδα του «Ινστιτούτου Ν. Πουλαντζάς» με θέμα «Μετά την κρίση τι; Αναζητώντας μια νέα Αρχιτεκτονική για το χρηματοπιστωτικό σύστημα», Αθήνα, 13.11.2008.

οικονομική κρίση που γνώρισε ο κόσμος, καθώς οι ΗΠΑ απώλεσαν το 30% του ΑΕΠ, η ανεργία εκτοξεύτηκε στο 25% και το Χρηματιστήριο συνέχισε να πέφτει (έχασε το 89% της αξίας που είχε στα μέσα του 1929). Μάλιστα, το Χρηματιστήριο χρειάστηκε 20 χρόνια για να ανακάμψει στα επίπεδα αυτά, μόλις το 1954.

Κατέρρευσε το Χρηματιστήριο και οικονομική κρίση

Η σύνδεση των δύο φαινομένων, της κατάρρευσης δηλαδή του Χρηματιστηρίου το 1929 και της οικονομικής κρίσης που επακολούθησε το 1930-33, αποτελεί επίμαχο θέμα στην εκτενή βιβλιογραφία, εξαιρετικά μεγάλη και συνεχώς διευρυνόμενη, για το ζήτημα αυτό. Και είναι επίμαχο, διότι απότομες πτώσεις στο Χρηματιστήριο είχαν σημειωθεί και άλλες φορές, με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα το 1907, χωρίς αυτό να οδηγήσει την οικονομία σε κρίση. Όπως και τότε, το επίμαχο θέμα στην τρέχουσα κρίση του 2008 είναι εάν η πτώση των χρηματιστηρίων κατά 50-70% θα οδηγήσει ή όχι σε ύφεση την πραγματική οικονομία. Πρόσφατες χρηματιστηριακές κρίσεις, όπως η φούσκα των dots το 2001 ή η χρηματιστηριακή πτώση κατά 40% το 2003, άφησαν ανεπηρέαστη την πραγματική οικονομία.

Το 1930-1933, αυτό που χαρακτηρίζει τη διαδικασία επιδείνωσης της κρίσης ήταν η κατάρρευση των τραπεζικών συστημάτων των ΗΠΑ. Περίπου 5.000 τράπεζες κατέρρευσαν, κάτι που αντιστοιχεί στα δύο τρίτα των τραπεζών της εποχής. Οι ΗΠΑ, βέβαια, είχαν ένα ιδιόμορφο τραπεζικό σύστημα, με χιλιάδες τράπεζες διάσπαρτες στον αγροτικό χώρο (ο αγροτικός τομέας απασχολούσε ακόμα σχεδόν το 30% των Αμερικανών) και στις μεγάλες πόλεις, προσαρμοσμένες σε πολύ ειδικές

Χέλμουτ Μίντεντορφ, «Επιτοκήφρα», 1991

ή τοπικές αγορές.

Μετά την κρίση του 1907 είχαν γίνει προσπάθειες εισαγωγής ρυθμιστικών κανόνων, που κατέληξαν το 1919-1920 στην ίδρυση δώδεκα κεντρικών πολιτειακών τραπεζών, αποκλείοντας όμως τον κυβερνητικό έλεγχο, καθώς δεν ιδρύθηκε ομοσπονδιακή κεντρική τράπεζα. Η κεντρική τράπεζα των ΗΠΑ ιδρύθηκε τελικά με το Νιου Ντηλ, και χωρίς να καταργήσει τις πολιτειακές² — ένα μοντέλο αντίστοιχο με το σημερινό στην Ε.Ε.

Τη δεκαετία του 1920 η νομισματική πολιτική εξαρτιόταν από τις διεθνείς ρυθμίσεις. Η διεθνής κατάσταση στον Μεσοπόλεμο ήταν πολύ ιδιόρρυθμη, και το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα δεν βρήκε ποτέ την ισορροπία του. Μέχρι πριν από τον Απ. Παγκόσμιο Πόλεμο, το διεθνές σύστημα εδραζόταν στον «κανόνα του χρυσού». Το 1925 η Βρετανία επανέφερε το μέτρο και επιδίωξε να το συνδέσει με μια υπερτιμημένη λίρα, που θα διασφάλιζε τον διεθνή ρόλο της βρετανικής λίρας ως αποθεματικό νόμισμα.

Το πρόβλημα, φυσικά, ήταν η Γερμανία, και η επαχθής συνθήκη των Βερσαλλιών που ανάγκαζε τη Γερμανία να εξάγει βιομηχανικά προϊόντα και τα συναλλαγματικά κέρδη να τα παραδίδει στους «νικητές» (την Αγγλία, τη Γαλλία και την Ιταλία), στο πλαίσιο των πολεμικών αποζημιώσεων. Το θέμα αυτό είχε εγείρει σοβαρές ενστάσεις. Οι ΗΠΑ είχαν αποποιηθεί τις αποζημιώσεις, ενώ ο Κένυς, με το περίφημο βιβλίο του για τη Συνθήκη των Βερσαλλιών,³ υποστήριζε ότι, σε αντίθεση με το ιστορικό παρελθόν της ανθρωπότητας, από τότε και στο εξής δεν θα έπρεπε ο ηττημένος ενός πολέμου να πληρώνει τον νικητή, αλλά ο νικητής τον ηττημένο. Αιτία ήταν ότι το βιομηχανικό σύστημα, σε αντίθεση με τα αγροτικά συστήματα του παρελθόντος, είναι αλληλεξαρτώμενο και καμία οικονομία δεν μπορεί να αναπτύσσεται σε βάρος της άλλης.

Πέρα από τους διεθνείς διακανονισμούς, οι ΗΠΑ είχαν, βέβαια, τα δικά τους οικονομικά προβλήματα. Πρώτα απ' όλα, στον αγροτικό τομέα. Η πτώση των τιμών στις αρχές της δεκαετίας του '20 οδήγησε εκατομμύρια αγρότες, όπως και τις τοπικές αγροτικές τράπεζες, στη χρεοκοπία. Η διεξοδος ήταν η ρύθμιση του αγροτικού τομέα. Διαδοχική νομοθεσία που ψηφίστηκε συνάντησε το βέ-

που το δίκτυο των εμπορικών συναλλαγών και το αντίστοιχο δίκτυο των χρηματικών ροών δεν μπορούσαν να ισορροπήσουν. Πολλές ρυθμίσεις, όπως αυτές για τις γερμανικές αποζημιώσεις, γρήγορα εγκαταλείφθηκαν, ενώ συχνές ήταν οι σπασιαδικές αντιδράσεις οριομένων χωρών, όπως η Γαλλία, που επέλεξε να αποθεματοποιεί χρυσό, αντί για στερίλινες, ή η Αγγλία, που αντιμετώπιζε διαρκώς πιέσεις στην υπερτιμημένη λίρα της, ή τέλος οι ΗΠΑ, που έπρεπε να χρηματοδοτούν τα ευρωπαϊκά χρέη. Ο Κιντλεμπέργκερ, που συνέδεσε την αμερικανική κρίση με το «ευρωπαϊκό πρόβλημα», θεωρεί ως βασική αιτία της κρίσης την έλλειψη «δανειστή της ύστατης στιγμής».⁴ Η Βρετανία ήταν αποδυναμωμένη, και οι ΗΠΑ δεν ήταν ακόμα σε θέση να αναλάβουν τον ρόλο αυτό.

Παράλληλα, η επιστροφή του «χρυσού κανόνα» θεωρείται ως βασική αιτία για την αδυναμία των κυβερνήσεων να αντιδράσουν στην κρίση του 1929. Ο κανόνας αυτός δέσμευε τη νομισματική πολιτική σε αντιληθωριστική κατεύθυνση, ενώ ταυτόχρονα θεωρούσε τους ισοσκελεμένους προϋπολογισμούς ως θέσφατο. Όταν χρειάστηκε να αλλάξει η εν λόγω πολιτική, λόγω των οικονομικών διακυμάνσεων και τελικά της ύφεσης, η προσαρμογή φάνταζε αδύνατη και, με πρώτη την Αγγλία, τα κράτη απλώς εγκατέλειψαν τον «χρυσό κανόνα» το 1931. Οι ΗΠΑ διατήρησαν τη μεταρρυθμίση του δολαρίου σε χρυσό, μάλλον λανθασμένα, μέχρι το Νιου Ντηλ.

Πέρα από τους διεθνείς διακανονισμούς, οι ΗΠΑ είχαν, βέβαια, τα δικά τους οικονομικά προβλήματα. Πρώτα απ' όλα, στον αγροτικό τομέα. Η πτώση των τιμών στις αρχές της δεκαετίας του '20 οδήγησε εκατομμύρια αγρότες, όπως και τις τοπικές αγροτικές τράπεζες, στη χρεοκοπία. Η διεξοδος ήταν η ρύθμιση του αγροτικού τομέα. Διαδοχική νομοθεσία που ψηφίστηκε συνάντησε το βέ-

ΗΠΑ: ο κρίσιμος κρίκος

Ο κρίσιμος κρίκος σ' αυτό τον διακανονισμό ήταν οι ΗΠΑ. Οι ΗΠΑ θα έπρεπε να δανείζουν πρώτα απ' όλα τη Γερμανία και να διατηρούν τη σχέση του χρυσού με το δολάριο, και τη σχέση βρετανικών και αμερικανικών επιτοκίων σε επίπεδα που δεν θα οδηγούσαν στη φυγή του χρυσού από την Ευρώπη στις ΗΠΑ. Μόνο που στις ΗΠΑ το δολάριο ήταν άμεσα μετατρέψιμο σε χρυσό νόμισμα (άρα ευαίσθητο σε πανικό του κοινού), ενώ ο «κανόνας του χρυσού», όταν επανήλθε το 1925, στις 59 χώρες που τον ακολουθούσαν, αφορούσε κατά κανόνα τη χρήση του χρυσού μόνο στον διακανονισμό διακρατικών σχέσεων.

Επιπρόσθετα, οι ΗΠΑ συνέχιζαν να δανείζουν τη Γαλλία και την Αγγλία, μιας και είχαν αρνηθεί να διαγράφουν τα προπολεμικά τους χρέη. Ο δανεισμός αυτός, από κοινού με τον δανεισμό προς τη Γερμανία, γινόταν από τις ιδιωτικές αμερικανικές τράπεζες και είχε οδηγήσει στη συσσώρευση τίτλων στο αμερικανικό τραπεζικό σύστημα, τίτλων αμφιβόλου αξίας και υποτάσης. Όσο ανέβαινε το Χρηματιστήριο και η οικονομία, το πρόβλημα καλυπτόταν. Όταν όμως οι τίτλοι άρχισαν να προσαρμόζονται στα πραγματικά δεδομένα, η κατάσταση έγινε μη διαχειρίσιμη. Η αμερικανική κρίση του 1929 φαίνεται ότι συνδεόταν άμεσα — ή και είχε τις ρίζες της — στο «ευρωπαϊκό πρόβλημα».

Συνεπώς, το διεθνές σύστημα ήταν εξαιρετικά εύθραυστο. Η επιστροφή του «χρυσού κανόνα» έγινε σε μια περίοδο ό-

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΕ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

Η κρίση του 1929 και οι ερμηνείες της

του των ρεπουμπλικάνων προέδρων Κόρμπριτζ (1924-38) και Χούβερ (1928-32). Επρόκειτο για τη γνωστή αγροτική πολιτική με κρατική παρέμβαση: τιμές στήριξης, ειδική δανειοδότηση, επιδοτήσεις, δασμοί κλπ.). Τελικά και στο θέμα αυτό η δραστηκή εφαρμογή των ρυθμίσεων έγινε με την έλευση του Νιου Ντηλ.

Η έκρηξη της βιομηχανίας της κατανάλωσης

Κατά δεύτερον, οι ΗΠΑ αντιμετώπισαν την εξαιρετική άνοδο του βιομηχανικού τομέα τους. Ένα κύμα τεχνολογικών καινοτομιών οδηγούσαν στην μαζική παραγωγή αυτοκινήτων, ψυγείων, ραδιοφώνων και άλλων καταναλωτικών αγαθών, στην άνοδο της βαριάς βιομηχανίας και στις διάχυση της ηλεκτρικής ενέργειας. Αυτή η έκρηξη προοδούσε στην ιδέα της συσσώρευσης χωρίς όρια, η οποία, μαζί με τον παραδοσιακό πουριτανισμό που περιεβαλλε την «ποτασαγόρευση», οδηγούσε στην πρώτη ορατή συγκρότηση της «καταναλωτικής κοινωνίας». Καταναλωτική κοινωνία σημαίνει, φυσικά, ανάμεσα στα άλλα, πίστη και δανεισμό.

Αυτή η έκρηξη της βιομηχανίας και της κατανάλωσης παραπέμπει σε μια δεύτερη ομάδα ερμηνειών που θεωρούν ότι η κρίση του 1929 ήταν αποτέλεσμα της υπερσυσσώρευσης του κεφαλαίου, των υπερεπενδύσεων οι οποίες, σε συνδυασμό με την μικρή μόνο βελτίωση των μισθών από την έκρηξη αυτή — η κλασική δηλαδή υποκατανάλωση —, επιτάχυνε την αναντιστοιχία ανάμεσα στα διαθέσιμα μέσα παραγωγής και τις δυνατότητες κατανάλωσης των προϊόντων. Μια σειρά βιβλίων των Κάτινγκ και Φόστερ,⁵ τα οποία, όπως λέγεται, επηρέασαν σημαντικά τη σκέψη πολλών πολιτικών, ανάμεσα τους και τον Ρούσβελτ, αναπτύσσουν λεπτομερώς την ιδέα αυτή. Φαίνεται, ανάμεσα στα άλλα, ότι επέδρασαν καταλυτικά στην πολιτική υπέρ των μισθών που ακολουθήθηκε την περίοδο αμέσως μετά το 1929. Η σταθερότητα των μισθών εν μέσω της συνεχούς μείωσης των τιμών, του γενικευμένου δηλαδή αποπληθωρισμού, εδραζόταν στην ιδέα ότι εάν έφευγαν και οι μισθοί, θα μειωνόταν ακόμα περισσότερο η ζήτηση και θα επιδεινωνόταν η κρίση.

Ας επιστρέψουμε όμως στον δανεισμό. Ο δανεισμός, πέρα από τις δύο κλασικές μορφές του, τον δανεισμό των επιχειρήσεων και των καταναλωτών, περιελάβε δύο νέους δυναμικούς τομείς: την κατοικία και τις μετοχές. Η Φλόριντα επεκτεινόταν από νωρίς με εντυπωσιακές ρυθμίσεις, υποσχόμενη «ζεστές διακοπές» και «παραθερισμό». Αυτή η κερδοσκοπική στεγαστική φούσκα ξέσπασε νωρίς, ήδη από το 1927, όταν κατέρρευσε η αγορά ακινήτων στην Φλόριντα.

Στο Χρηματιστήριο, οι συναλλαγές γίνονταν όλο και λιγότερο απαιτητικές. Παραδοσιακά, κάθε αγορά μετοχής συνεπαγόταν την πληρωμή, εντός ολίγων ημερών, του σχετικού ποσού. Τότε όμως η αγορά έφτασε να απαιτεί μόλις το 10% της αξίας μιας αγοράς, με το 90% να προσφέρεται ως δάνειο από τους μπρόκερς, που με τη σειρά τους δανείζονταν από τις τράπεζες με το περίφημο σύστημα του call loans, δηλαδή δανείζονταν χρήματα για μία, τρεις ή πέντε ημέρες, τα οποία συνεχώς ανανέωναν. Τα δά-

νεια για την εξυπηρέτηση των χρηματιστηριακών συναλλαγών έφθασαν να ισοδυναμούν με το σύνολο της κυκλοφορίας του νομίσματος στις ΗΠΑ.

Η έκρηξη των τιμών των μετοχών είχε οδηγήσει τους δείκτες με τους οποίους κρίνεται η αξιοπιστία μιας μετοχής σε εξωφρενικά μεγέθη. Εξοικειωμένοι πλέον ιστορικά με τα φαινόμενα αυτά, πανομοιότυπα επαναλαμβανόμενα (εν Ελλάδα συνέβη το 1999), η συγκυριακή άνοδος και η πτώση των μετοχών ενός Χρηματιστηρίου δεν παρουσιάζει τόσο θεωρητικό ενδιαφέρον. Η έκρηξη της άνοδου του αμερικανικού Χρηματιστηρίου και η πτώση της «Μαύρης Τρίτης» έχει ενδιαφέρον μόνο ως προς τη μορφή και τους μηχανισμούς που ενεργοποίησε, μιας και κυοφορούσε νέο ενδιαφέροντα στοιχεία σε σχέση με τις αντίστοιχες κρίσεις του 19ου αιώνα, που ήταν περισσότερο προσδεμένες σε εμπορικά δεδομένα ή μεγάλα έργα υποδομής (συνδρομοί). Το ενδιαφέρον για το 1929 έγκειται στη μετατροπή της χρηματιστηριακής πτώσης σε βαθιά οικονομική ύφεση.

Οι μονεταριστικές προσεγγίσεις και τα προβλήματά τους

Η κατάρρευση των τραπεζών συνιστά, ασφαλώς, το κρίσιμο θέμα στις μονεταριστικές προσεγγίσεις. Ο Φρήντιμαν ισχυρίζεται ότι δύο ήταν οι βασικοί λόγοι που μετέτρεγαν την χρηματιστηριακή σε οικονομική κρίση.⁶ Πρώτον, η μεταρρυθμίση των καταθέσεων σε ρευστό (και χρυσό), χωρίς περιορισμούς, καθιστούσε το σύστημα εξαιρετικά ευαίσθητο σε συνθήκες πανικού. Το 1907 η μεταρρυθμίση είχε ακυρωθεί αμέσως, και έτσι διασώθηκε το τραπεζικό σύστημα και δεν επακολούθησε ύφεση. Δεύτερον η ανεπαρκής προσφορά χρήματος στην οικονομία. Στο πρώτο έχει δίκιο, όχι όμως και στο δεύτερο.

Η προσφορά χρήματος προς τις τράπεζες αυξήθηκε απότομα, αλλά αυτό δεν διαχεύτηκε ποτέ στην οικονομία. Πρώτα απ' όλα, επειδή τα νοικοκυριά μείωσαν την κατανάλωση και αύξησαν την αποταμίευσή τους προκειμένου να ξεπληρώσουν μέρος των χρεών τους. Καθώς επέλεξαν τον χρυσό ως μέσο αποταμίευσης, αποθησαύριζαν δηλαδή χρήμα, και καθώς άλλοι δανειολήπτες ήλθναν αδυναμία πληρωμής των χρεών, οι τράπεζες, αυξαναν αναγκαστικά τα αποθεματικά τους από τις ενέσεις στο τραπεζικό σύστημα. Η ζήτηση δανείων για επενδύσεις από το 1930-33 ήταν αρνητική, ανάλογη του αρνητικού ρεκόρ των ιδιωτικών επενδύσεων της περιόδου.

Έχουμε τελικά αυτό που ο Κένυς ονόμασε «παγίδα ρευστότητας», αποταμίευση δηλαδή που έριχνε τα επιτόκια και, παρ' όλα αυτά, δεν μετατρέπονταν σε επένδυση. Συνεπώς, αναγκαιότητα για μαζικές δημόσιες επενδύσεις και άμεση αναδιανομή του εισοδήματος από στρώματα με υψηλή ροπή προς αποταμίευση σε φτωχότερα στρώματα με υψηλή ροπή προς κατανάλωση: η πολιτική δηλαδή που εφαρμόστηκε αργότερα με το Νιου Ντηλ.⁷

Ο υπερδανεισμός που είχε οδηγήσει στην υπερχρέωση των νοικοκυριών, πιθανώς και των επιχειρήσεων, ήταν αυτός που καθιστούσε κάθε νομισματική παρέμβαση αδύναμη να αντιστρέψει την κατάσταση. Αυτή η πλευρά της μονεταριστικής θεωρίας που πρωτοδιατυπώθηκε από τον Φίσερ, στη σύγχρονη εκδοχή της είναι η άποψη του σημερινού διοικητή της κεντρικής τράπεζας των ΗΠΑ, Μπ. Μπερνάνκε.⁸ Εμμένει στην μονεταριστική παράδοση, που θέλει τη νομισματική πολιτική να ερμηνεύει τις οικονομικές διακυμάνσεις, ενώ κάθε οικονομική κρίση ερμηνεύεται μέσω των λανθασμένων επιλογών των νομισματικών αρχών και των κυβερνήσεων. Συμμερίζεται την ιδέα του Φρήντιμαν ότι η ύφεση προήλθε από τη μείωση της προσφοράς χρήματος, κυρίως του δευτερογενούς, και αυτό οδήγησε τα νοικοκυριά στην επιλογή της δια-

τήρησης υψηλής ρευστότητας και τη μείωση της κατανάλωσης.

Τα ίδια στοιχεία, η επέκταση και η συρρίκνωση της πίστης, ως ενδομικά στοιχεία μιας συστημικής αποκλίνουσας συμπεριφοράς, αποτελούν την πιο γνωστή θεωρία για το 1929. Αυτή η συστημική κίνηση ανάμεσα στην επέκταση της πίστης στην ανοδική φάση του κύκλου και στη συρρίκνωση της πίστης στην καθοδική φάση, η μετάλλαξη της μανίας και της φούσκα, με τον πανικό και την πτώση, η κλασική δηλαδή ερμηνεία του Μίνσκι,⁹ που γενικεύτηκε από τον Κιντλεμπέργκερ στο πιο πολυδιαβασμένο βιβλίο για θέμα,¹⁰ αποτελεί την πιο κλασική, κενυσιανής έμπνευσης, θεωρία. Επιδίωξη του Μίνσκι είναι να διερευνήσει πώς οδηγείται το σύστημα στην εκμείνωση της αξίας των τίτλων. Η κυκλική θεωρία του Μίνσκι επικεντρώνεται στην ποιότητα του χρήματος και ερμηνεύει το πώς διαφορετικά είδη δανεισμού, διακριτά στην ανοδική φάση του κύκλου, καταλήγουν τελικά, με τη σταδιακή επιδείνωση της ποιότητας του πιστωτικού χρήματος, στο σημείο μηδέν, το σημείο εκείνο όπου κάθε μορφής δάνειο μετατρέπεται σε δάνειο τύπου «Πόντζι» (μια τυπική χρηματική «πυραμίδα»). Η καθοδική πορεία, η συρρίκνωση που ακολουθεί, διατηρεί την ίδια ένταση που είχε και η άνοδος.

Εάν η κρίση του 1929 συγκεντρώσει και συγκεντρώνει τόσο ενδιαφέρον, αυτό συμβαίνει ακριβώς επειδή βροχάται στο μεταίχμιο της αλλαγής του κυρίαρχου παραδείγματος στην οικονομική θεωρία (από το νεοκλασικό στο κενυσιανό παράδειγμα) και οδηγής παράλληλα την αμερικανική οικονομία, προπύργιο μέχρι τότε της φιλελεύθερης οικονομικής παράδοσης, στον κρατισμό του Νιου Ντηλ. Η πληθώρα των μονεταριστικών προσεγγίσεων στη μελέτη της κρίσης του 1929 έγκειται ακριβώς στην προσπάθεια των νεοφιλελεύθερων οι-

κονομολόγων να επαναθεωρήσουν την περίοδο η οποία θεωρείται κόλαφος για τα φιλελεύθερα οικονομικά.

1. J. Galbraith, *The Great Crash*. 1929, (Βοστώνη, Houghton Mifflin, 1954· επανέκδ.: 1997· ελλ. έκδ.: μετ. Ε. Απτερίου, Α. Α. Λιβάνης-Νέα Σύνορα, 2000).
2. Η αυστριακή οικονομική σχολή, πιο ακραία φιλελεύθερη ακόμα και από τους μονεταριστές, θεωρεί την ίδρυση κεντρικών τραπεζών ως αρνητική εξέλιξη που οδήγησε στην κρίση του 1929. Βλ. Μ. Rothbard, *A History of Money and Banking in the United States*, Auburn, Ludwig von Mises Institute, 2002.
3. M. Keynes, *Economic Consequences of the Peace*, 1919.
4. C. Kindleberger, *The World in Depression, 1929-1939*, Μπέρκλεϊ, University of California Press, 1973.
5. O. W. Catching και W. Foster έγραψαν μια σειρά από διαδοχικά βιβλία: *Money* (1923), *Profits* (1925), *Business without a Buyer* (1927), *The Road to Plenty* (1928), και *Progress and Policy* (1930).
6. M. Friedman και A. Schwartz, *A Monetary History of the United States, 1867-1960*, Πρίνστον, Princeton University Press, 1963.
7. Στην περίφημη επιστολή του προς τον πρόεδρο Ρούσβελτ, το 1933, ο Κένυς («An open letter to President Roosevelt», 16.12.1933) καλούσε την προεδρία να ξεφύγει από την ενασχόληση με τη νομισματική πολιτική και να επικεντρωθεί στην επεκτατική δημοσιονομική πολιτική.
8. B. Bernanke, *Essays on the Great Depression*, Πρίνστον, Princeton University Press, 2000.
9. H. Minsky, «The financial instability hypothesis: capitalist processes and the behavior of the economy» στο Kindleberger C. and J. Laffargue (επιμ.), *Financial Crises: Theory, History and Policy*, Καμπριτζ, Cambridge University Press, 1982.
10. C. Kindleberger, *The World in Depression*, ό.π., Επίσης, βλ. C. Kindleberger και R. Aliber, *Maniacs, Panics, and Crashes. A History of Financial Crises*, Νιου Τζέρσεϊ, Wiley, 2005 (απ. έκδ.: 1978).

Μεγάλες εκπτώσεις στα Hondos Center

Έφτασε η στιγμή να προσθέσετε στο shopping list σας επώνυμα αξεσουάρ, υπέροχες τσάντες και, φυσικά, ρούχα από τις αγαπημένες σας επώνυμες συλλογές...

Επωφεληθείτε από τις καταπληκτικές τιμές

και τις μεγαλύτερες εκπτώσεις της αγοράς, στον μοναδικό σας προορισμό μόδας και γι' αυτό το χειμώνα τα HONDOS CENTER

Hondos Center
Υπέροχο ταξίδι ομορφιάς